

PËRTEJ LAJMEVE TË RREME

ZHVILLIMI I EDUKIMIT MEDIATIK DHE I
INFORMACIONIT PËR NJË SHOQËRI TË INFORMUAR

osce

Organization for Security and
Co-operation in Europe
Mission in Kosovo

Mars 2025

PËRTEJ LAJMEVE TË RREME

Zhvillimi i edukimit mediatik
dhe i informacionit për një
shoqëri të informuar

Mars 2025

Tabela e Shkurtesave

Lista e shkurtesave.....	3
Parathënie.....	4
Falënderime.....	5
Përmbledhje Ekzekutive.....	6
Përmbledhje e politikave 1: Fuqizimi i edukimit medial për një shoqëri më të rezistueshme ndaj çrregullimeve informative.....	7
Problematika	7
Rezultatet.....	8
Rekomandime.....	9
Përfundim	10
Referencat	10
Përmbledhje e politikave 2: Domosdoshmëria për integrim të edukimit mbi inteligjencën artificiale në shkollë.....	12
Problematika	12
Rezultatet.....	13
Rekomandime.....	13
Përfundim	14
Referencat	15
Përmbledhje e politikave 3: Etika profesionale dhe multikulturalizmi në raportimet e mediave për grupet e marginalizuara	16
Problematika	16
Rezultatet.....	17
Rekomandime.....	18
Përfundim	19
Referenca.....	19

Përmbledhje e politikave 4: Portretizimi i gruas në tekstet e muzikës së popullarizuar shqipe përmes stereotipeve dhe gjuhës seksiste	20
Problematika	20
Rezultatet.....	21
Rekomandime.....	22
Përfundim	22
Referenca	23
Përmbledhje e politikave 5: Edukimi medial si zgjidhje për fuqizimin e nxënësve për të luftuar rreziqet online	24
Problematika	25
Rezultatet.....	25
Rekomandime.....	26
Përfundim	26
Referenca	27
Përmbledhje e politikave 6: Roli i inteligjencës artificiale në rritjen e saktësisë dhe shpejtësisë në luftën kundër dezinformimit.....	28
Problematika	28
Rezultatet.....	28
Rekomandime.....	30
Përfundim	30
Referenca	31

Lista e shkurtesave

AGK	Asociacioni i Gazetarëve të Kosovës
KiK	Kuvendi i Kosovës
BE	Bashkimi Evropian
KPM	Komisioni i Pavarur i Mediave
EMI	Edukimi Mediatik dhe Informativ
OJQ	Organizatë Joqeveritare
OSBE	Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë
KMSHK	Këshilli i Mediave të Shkruara të Kosovës
RFoM	Përfaqësuesi për Lirinë e Medias
SLAPP	Paditë Strategjike Kundër Pjesëmarrjes Publike
UNESCO	Organizata e Kombeve të Bashkuara për Edukim, Shkencë dhe Kulturë
VAW	Dhuna ndaj Grave
VERLT	Ekstremizmi i Dhunshëm dhe Radikalizimi që Çon në Terrorizëm

Parathënie

Në peizazhin e sotëm digjital në zhvillim të shpejtë, përhapja e informacionit përmes kanaleve të ndryshme mediatike ka transformuar mënyrën se si shoqëritë e konsumojnë dhe e interpretojnë përmbajtjen. Përderisa ky zgjerim digjital ofron qasje të pashembullt në njohuri, ai gjithashtu paraqet sfida, veçanërisht përhapjen e dezinformimit dhe keqinformimit. Këto sfida nënvizojnë nevojën thelbësore për Edukimin Mediatik dhe Informativ (EMI), i cili fuqizon individët me aftësi për të vlerësuar në mënyrë kritike dhe për t'u angazhuar me përmbajtjen mediatike.

Duke e njohur këtë domosdoshmëri, Misioni i OSBE-së në Kosovë ka qenë në ballë të promovimit të EMI që nga viti 2016. Përprojekjet tona filluan me iniciativa për integrimin e MIL në sistemin arsimor formal, në bashkëpunim të ngushtë me Ministrinë e Arsimit, universitetet publike dhe organizatat e shoqërisë civile. Ky bashkëpunim kontribuoi në përfshirjen e MIL si lëndë zgjedhore në shkollat fillore dhe të mesme, si dhe në miratimin e saj si lëndë e detyrueshme në disa universitete publike duke filluar nga viti akademik 2023/2024.

Objektivat tona strategjike janë të shumëanshme: të zhvillojmë të menduarit kritik tek të rinjtë, të forcojmë kapacitetin e mësimeve për të ligjëruar EMI dhe të rrisim ndërgjegjësimin publik mbi rëndësinë e një qasjeje të kujdesshme ndaj konsumit mediatik. Në partneritet me organizata si DokuFest, kemi trajnuar mbi 70 mësues të shkollave të mesme mbi metodat inovative të mësimit të EMI, duke u mundësuar atyre të përcjellin në mënyrë efektive këto aftësi thelbësore tek studentët e tyre.

Për më tepër, Misioni ka bashkëpunuar drejtpërdrejt me studentët përmes punëtorive dhe ligjëratave, duke arritur mbi 1,000 nxënës të shkollave të mesme dhe studentë universitarë nga komunitete të ndryshme. Këto sesione i pajisin të rinjtë me mjetet e nevojshme për të naviguar në një mjedis mediatik kompleks, për të identifikuar lajmet e rreme dhe për të kuptuar ndikimin e medias në shoqëri.

Angazhimi me publikun mbetet një shtyllë kryesore e qasjes sonë. Përmes programeve edukative televizive, fushatave në mediat sociale dhe kuizeve interaktive, synojmë të përfshijmë publikun e gjerë në diskutime mbi edukimin mediatik. Veçanërisht, fushatat tona mbi edukimin mediatik kanë trajtuar sfidat e dezinformimit gjatë pandemisë COVID-19, duke theksuar rëndësinë e verifikimit të informacionit dhe konsultimit të burimeve të besueshme.

Arritjet tona në zhvillimin dhe promovimin e edukimit mediatik dhe informativ në Kosovë janë rezultat i përpjekjeve të përbashkëta me një gamë të gjerë partnerësh, përfshirë institucionet arsimore, organizatat mediatike dhe akterët e shoqërisë civile. Së bashku, po ndërtojmë një shoqëri të qëndrueshme, të aftë për t'u angazhuar në mënyrë kritike me median, duke forcuar kështu vlerat demokratike dhe të drejtat e njeriut në Kosovë.

Falënderime

Misioni i OSBE-së në Kosovë shpreh mirënjohjen më të thellë për Blerta Aliu dhe Dren Gërguri nga Universiteti i Prishtinës për kontributin e tyre të çmuar në hartimin e këtyre dokumenteve të politikave. Ekspertiza, kërkimet dhe përkushtimi i tyre në avancimin e Edukimit Mediatik dhe Informativ (EMI) kanë luajtur një rol thelbësor në formësimin e këtij dokumenti.

Blerta Aliu, kandidate për doktoraturë dhe asistente mësimore në Departamentin e Gazetarisë, ka ofruar analiza të rëndësishme mbi raportimin etik në media, portretizimin e grupeve të marginalizuara dhe ndikimin e përmbajtjes digjitale në perceptimin publik. Hulumtimi i saj mbi përfaqësimin gjinor, etikën mediatike dhe edukimin mbi mediat ka kontribuar ndjeshëm në rekomandimet e përfshira në këtë dokument.

Dren Gërguri, doktor i shkencave dhe ligjërues në Departamentin e Gazetarisë, ka dhënë një kontribut të madh përmes kërkimeve të tij mbi inteligjencën artificiale, dezinformimin dhe mekanizmat e verifikimit të fakteve. Analiza e tij mbi dezinformimin e bazuar në IA, manipulimin mediatik dhe rolin e edukimit mediatik në luftën kundër lajmeve të rreme ka shërbyer si bazë e fortë për rekomandimet e politikave të synuara për forcimin e peizazhit mediatik në Kosovë.

Përpyjekjet e tyre të përbashkëta kanë qenë thelbësore për zhvillimin e strategjive të bazuara në prova për të përmirësuar edukimin mediatik, për të promovuar gazetarinë etike dhe për të fuqizuar komunitetet me mjetet e nevojshme për t'u angazhuar në mënyrë kritike me median, duke ndihmuar kështu në krijimin e një shoqërie më të informuar dhe me aftësi më të larta në edukimin mediatik.

Përmbledhje Ekzekutive

Transformimi i shpejtë digjital dhe rritja e dezinformimit paraqesin sfida të mëdha për shoqëritë demokratike, duke e bërë Edukimin Mediatik dhe Informativ (EMI) një mjet thelbësor për luftimin e keqinformimit, nxitjen e të menduarit kritik dhe promovimin e një angazhimi të përgjegjshëm mediatik. Kosova renditet ndër vendet me nivelin më të ulët të edukimit mediatik në Evropë, duke e bërë popullsinë e saj shumë të ndjeshme ndaj dezinformimit, raportimeve të njëanshme dhe manipulimit digjital. Pavarësisht kësaj nevojë urgjente, Kosova nuk ka një strategji gjithëpërfshirëse të EMI, një kurrikulë të strukturuar dhe trajnim adekuat për mësimdhënësit, duke e bërë thelbësore zhvillimin e politikave sistematike që integrojnë edukimin mediatik në të gjitha institucionet.

Ky dokument përmbledh gjashtë politika analitike që vlerësojnë sfidat kryesore të EMI dhe propozojnë zgjidhje strategjike. Gjetjet theksojnë nevojën për një qasje të koordinuar dhe gjithëpërfshirëse, duke përfshirë integrimin e EMI në sistemin arsimor formal si një lëndë bazë, pajisjen e mësuesve me trajnim të nevojshëm dhe zgjerimin e iniciativave për ndërgjegjësimin publik. Gjithashtu, edukimi mbi inteligjencën artificiale (IA) theksohet si një domosdoshmëri në rritje, pasi IA luan një rol gjithnjë e më të madh në formësimin e ekosistemeve të informacionit. Politikat analitike adresojnë gjithashtu rëndësinë e përfaqësimit etik dhe gjithëpërfshirës të grupeve të marginalizuara në media, veçanërisht në luftën kundër stereotipeve dhe raportimeve të njëanshme. Për më tepër, forcimi i kompetencave digjitale të studentëve është i domosdoshëm për të naviguar në rreziqet online, si dezinformimi, bullizmi kibernetik dhe manipulimi. Veglat e verifikimit të fakteve të bazuara në IA janë identifikuar si thelbësore për të kontrolluar informacionin në mënyrë efikase, ndërsa adresimi i stereotipeve gjinore në mediat popullore është i rëndësishëm për të ndërtuar narrativa më gjithëpërfshirëse dhe të drejta shoqërore.

Misioni i OSBE-së në Kosovë luan një rol qendror në avokimin për reformat e EMI, duke nxitur bashkëpunimin mes politikëbërësve, edukatorëve, profesionistëve të medias dhe aktorëve të shoqërisë civile. Përmes mbështetjes për gazetarinë e përgjegjshme, programeve të edukimit digjital dhe promovimit të një diskursi publik të bazuar në fakte, Misioni kontribuon në zhvillimin e një shoqërie më të informuar dhe më të qëndrueshme. Investimi në EMI nuk është vetëm një përpjekje për të forcuar aftësinë e Kosovës për të kundërshtuar dezinformimin - është një hap thelbësor për mbrojtjen e parimeve demokratike, sigurimin e lirisë së medias dhe nxitjen e një kulture të angazhimit qytetar të informuar dhe aktiv në një botë gjithnjë e më digjitale.

Përmbledhje e politikave 1: Fuqizimi i edukimit medial për një shoqëri më të rezistueshme ndaj çrregullimeve informative

Nga: Dren Gërguri, PhD Ligjërues – Departamenti i Gazetarisë, Fakulteti i Filologjisë, Universiteti i Prishtinës

Kosova aktualisht renditet e parafundit në indeksin për edukim medial në Evropë¹ dhe pavarësisht domosdoshmërisë që të ndryshohet situata në praktikë, mungojnë disa hapa konkret nga Qeveria e Kosovës. Mungesa e strategjisë nacionale për edukim medial, e kurrikulës dhe e përgatitjes së mësimeve për lëndën e edukimit medial e lë shoqërinë të ekspozuar dhe të papërgatitur ndaj dezinformimit dhe llojeve tjera të çrregullimit informativ. Edukimi medial përfshin aftësitë për të kuptuar, analizuar, vlerësuar dhe për të krijuar përmbajtje mediale. Këto aftësi janë thelbësore për të ndërtuar një shoqëri rezistente ndaj çrregullimeve informative. Ky dokument propozon një qasje gjithëpërfshirëse për të përmirësuar edukimin medial në Kosovë, duke u bazuar në praktikat më të mira ndërkombëtare dhe nevojat specifike të vendit.

Problematika

Mungesa e edukimit medial e lë shoqërinë të çarmatosur në përballjen me çrregullimet informative dhe sjellë një sërë rreziqesh për shoqërinë që ballafaqohet me dezinformata në baza ditore për tema të ndryshme. Kjo është edhe më shqetësuese për shoqërinë, për shkak të situatës së ndjeshme në Kosovë dhe mundësisë së shfaqjes së dhunës që zanafillën do ta ketë te një fushatë dezinformimi. Qytetarët mund t'u besojnë informacioneve të manipuluar dhe të veprojnë duke u bazuar në to. Por, ky shqetësim mund të jetë i pranishëm në masë të madhe edhe në procesin zgjedhor, sepse, dezinformimi është një nga metodat që përdoret për të ndikuar në vendimmarrjen e votuesve.

Pra, krahas ndikimit në perceptimet e publikut, mungesa e edukimit medial gjithashtu mundëson që të forcohen stereotipe e narrativa të caktuara, të cilat mund të polarizojnë edhe më shumë shoqërinë. Në ditët e sotme, informacioni përhapet me shpejtësi të madhe, sidomos kur ai është i pavërtetë. Kur përmbajtjet e manipuluar bëhen virale, atëherë ato mbërrijnë te mijëra qytetarë para se të verifikohen dhe të korrigjohen. Shumë nga këta qytetarë nuk kanë aftësitë që ta dekonstruktojnë një informacion të manipuluar dhe bien pre e mashtrimeve.

Transformimet në botën e informacionit, krahas përparësive, kanë sjellë edhe disa sfida duke e bërë shoqërinë më të ekspozuar ndaj çrregullimeve të ndryshme informative. Duke kontribuar në shtrirjen e edukimit medial në shoqëri, fuqizojmë individët që të kuptojnë, të identifikojnë dhe të vlerësojnë në mënyrë kritike përmbajtjet mediale, si dhe të jenë përdorues të përgjegjshëm të mediejeve. Çrregullimet informative paraqiten në tri lloje kryesore:

¹ Open Society Institute Sofia, Media Literacy Index 2023, <https://osis.bg/wp-content/uploads/2023/06/MLI-report-in-English-22.06.pdf>

Dezinformimi: përhapja e qëllimshme e informacionit të rremë për manipulim;
Çinformimi: shpërndarja e paqëllimshme e informacionit të pasaktë;
Keqinformimi: përdorimi i informacionit të vërtetë për të shkaktuar dëm.²

Këto sfida bëhen veçanërisht shqetësuese në kontekstin e situatës së ndjeshme në Kosovë, ku këto çrregullime informative mund të nxisin dhunë apo të ndikojnë në procese të rëndësishme shoqërore e politike në vend. Studime të mëhershme në Kosovë kanë konfirmuar se qytetarët kanë vështirësi të dallojnë informacionin e pavërtetë nga i vërteti.³ Secila nga këto forma kërkon qasje të ndryshme për t'u adresuar, megjithatë fuqizimi i edukimit medial është një nga zgjidhjet më afatgjatë dhe më efektive për mbrojtjen nga këto çrregullime informative.

Rezultatet

Kosova pa strategji gjithëpërfshirëse për edukim medial - Në Kosovë, edukimi medial është i përfshirë si lëndë zgjedhore në disa shkolla në komuna të ndryshme të Kosovës, megjithatë ka edhe shumë shkolla të tjera që nuk e kanë fare të përfshirë si lëndë, që është pengesë serioze në shtrirjen e edukimit medial te të gjithë nxënësit. Gjithashtu, nuk ka strategji nacionale për edukim medial, ndërkaq, në strategjinë për Arsim 2022-2026 të Ministrisë së Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit⁴ trajtohen digjitalizimi dhe kultivimi i kompetencës digjitale, por këto nuk e mbulojnë boshllëkun e krijuar si rezultat i mospërfshirjes së edukimit medial në strategji. Konceptet 'kompetenca digjitale' dhe 'edukimi medial' mund t'i hasim që përdoren së bashku, megjithatë, këto koncepte dallojnë në thelb, sepse kompetenca digjitale ka në fokus zotërimin e veglave teknologjike⁵, ndërkaq, edukimi medial përqendrohet te të kuptuarit dhe angazhimi në mënyrë kritike me përmbajtjen që transmetohet nëpërmjet këtyre veglave⁶.

Ekzistojnë disa modele të integrit të edukimit medial në kurrikula mësimore/shkollore dhe, Finlanda konsiderohet shteti që, në mënyrën më të mirë e ka shtrirë edukimin medial në shoqëri. Në Finlandë është ndjekur modeli i integrit ndërkurrikular, ku edukimi medial mësohet në disa lëndë të ndryshme dhe fillon që nga kopshti.⁷ Një tjetër model i integrit të edukimit medial në

² Claire Wardle and Hossein Derakhshan, Information Disorder: Towards an interdisciplinary framework for research and policymaking, Council of Europe, 2017, <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>

³ Gëzim Qerimi & Dren Gërguri, Infodemic and the Crisis of Distinguishing Disinformation from Accurate Information: Case Study on the Use of Facebook in Kosovo during COVID-19, Information & Media, 94, 87-109. <https://doi.org/10.15388/Im.2021.94.56>

⁴ Strategjia e Arsimit 2022-2026, MASHTI, Prishtinë, 2022, <https://masht.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/10/03-Strategjia-e-Arsimit-2022-2026-Alb-Web.pdf>
SRB: <https://masht.rks-gov.net/sr/strategjia-obrzovanja2022-2026/>
EN: <https://masht.rks-gov.net/en/education-strategy2022-2026/>

⁵ Anusca Ferrari, Digital Competence in practice: An analysis of frameworks, (Publications Office of the European Union: Luxembourg, 2012).

⁶ James Potter, Introduction to Media Literacy, (Sage: Thousand Oaks: California, 2016).

⁷ Reijo Kupiainen, Sara Sintonen, & Juha Suoranta. Decades of Finnish Media Education. Finnish Society on Media Education, 2008, <https://mediakasvatus.fi/wp-content/uploads/2018/09/decades-of-finnish-media-education.pdf>

shkolla është kur edukimi medial bëhet lëndë më vete. Këtë e hasim në rastin e Kosovës, ku edukimi medial parashihet të mësohet si lëndë e veçantë.⁸

Kosova, e parafundit në indeksin për edukim medial - Finlanda renditet në krye të vendeve më rezistente ndaj çrregullimeve informative sipas disa studimeve ndërkombëtare. Në indeksin për edukim medial⁹, raport i Open Society Institute, Finlanda vazhdimisht është në krye si shteti me shtrirjen më të efektshme të edukimit medial në shoqëri. Danimarka është e dyta në këtë listë, ndërkaj Kosova është vendin e parafundit te kësaj liste. Ky raport vlerëson vendet bazuar në disa tregues, si: liria e mediave nëpërmjet raporteve të "Freedom House" dhe "Reporters Without Borders" (Reporterëve Pa Kufij), vlerësimin të arsimit nëpërmjet testit PISA të OECD-së, sondazhit nëpërmjet "World Values Survey" (Anketa e Vlerave Botërore) dhe pjesëmarrja politike nëpërmjet indeksit të e-pjesëmarrjes të OKB-së. Të qenit në vendin e parafundit tregon se Kosova ka sfida të rëndësishme në shtrirjen dhe zhvillimin e edukimit medial.

Rekomandime

Institucionet arsimore duhet ta integrojnë edukimin medial në kurrikulat mësimore në nivele të ndryshme të arsimimit, si lëndë më vete, por edhe të shtrirë në lëndë të tjera në të njëjtën kohë duke ndjekur shembullin e Finlandës. Integrimi i edukimit medial, shoqërinë do ta përgatiste shumë më mirë në qasjen e saj në ambientin informativ që e rrethon.

Kosova duhet të zhvillojë një strategji nacionale për edukim medial, ku parashihet përgatitja e mësimeve, kurrikula për nivelet e ndryshme të arsimimit, si dhe literatura që do të përdorej nga mësimeve.

Krahas shkollimit, duhet të nxiten dhe të mbështeten financiarisht iniciativat e bazuara në komunitet që fokusohen në edukim medial. Organizatat e shoqërisë civile duhet të orvaten që nëpërmjet aktiviteteve të ndryshme të mëtojnë që të plotësojnë boshllëqet e lëna nga arsimimi formal në përhapjen e edukimit medial. OJQ-të, grupet rinore apo organizime të tjera që mbledhin grupe të caktuara shoqërore duhet të angazhohen në zhvillimin e programeve të edukimit medial, nëpërmjet punëtorive, kurseve dhe fushatave ndërgjegjëse. Këto veprimtari mund të përqendrohen që nga zhvillimi i aftësive për të analizuar lajmet, për të identifikuar dezinformimin, e deri te përdorimi i mediave sociale në mënyrë të përgjegjshme.

Në shumë vende të botës, bibliotekat e qytetit janë hapësira që përdoren për të organizuar aktivitete të tilla nga komuniteti.

⁸ Dren Gërguri, Media literacy should be promoted, but how and what are the challenges? European Journalism Observatory (EJO), 2020, <https://al.ejo-online.eu/kryesoret/edukimi-medial-duhet-te-promovohet-por-si-dhe-cilat-jane-sfidat>

⁹ Open Society Institute Sofia, Media Literacy Index 2023, <https://osis.bg/wp-content/uploads/2023/06/MLI-report-in-English-22.06.pdf>

Në nivel lokal, komunat në bashkëpunim me bibliotekat e qytetit mund të ndërmarrin organizime për të ofruar punëtori, kurse dhe materiale edukative për të gjitha grupmoshat e shoqërisë.

Platformat digjitale mund të shfrytëzohen për të krijuar përmbajtje edukative online, kurse online, apo blogje për edukim medial, me qëllim të krijimit të një komuniteti më të gjerë që punojnë së bashku për të përmirësuar aftësitë mediale të gjithsecilit.

Duhet të financohen hulumtime në fushën e edukimit medial, në fushën e çrregullimeve informative, si dhe

Duhet të zhvillohen vegla që ndihmojnë në zbulimin e çrregullimeve informative dhe në ngritjen dhe forcimin e aftësisë së edukimit medial.

Përfundim

Fuqizimi i edukimit medial kërkon një qasje gjithëpërfshirëse nga institucionet publike, jo vetëm ato arsimore, e deri tek organizatat e shoqërisë civile, që të bashkëpunojnë për të ngritur shkallën e rezistencës së shoqërisë ndaj çrregullimeve informative. Krahas arsimimit në shkolla, iniciativat e mbështetura në komunitet gjithashtu kanë rëndësi të madhe për të arritur te grupe të ndryshme shoqërore që edhe ato të bëhen më rezistente ndaj fushatave të ndryshme të dezinformimit.

Fuqizimi i edukimit medial ndihmon për të arritur një shoqëri të rezistueshme ndaj çrregullimeve informative. Një shoqëri e aftësuar për të kuptuar e për të analizuar në mënyrë kritike çdo përmbajtje mediale që i ekspozohet, do të jetë më e gatshme të ballafaqohet me çfarëdo forme të çrregullimit informativ, si dhe, do të jetë në gjendje të marrë vendime të mirëinformuara, pa u manipuluar.

Referencat

Ferrari, Anusca. Digital Competence in practice: An analysis of frameworks, (Publications Office of the European Union: Luxembourg, 2012).

Gargling, Dren. Media literacy should be promoted, but how and what are the challenges? European Journalism Observatory (EJO), 2020, <https://al.ejo-online.eu/kryesoret/edukimi-medial-duhet-te-promovohet-por-si-dhe-cilat-jane-sfidat>

Kupiainen, Reijo, Sara Sintonen, & Juha Suoranta. Decades of Finnish Media Education. Finnish Society on Media Education, 2008, <https://mediakasvatus.fi/wp-content/uploads/2018/09/decades-of-finnish-media-education.pdf>

Open Society Institute Sofia, Media Literacy Index 2023, <https://osis.bg/wp-content/uploads/2023/06/MLI-report-in-English-22.06.pdf>

Potter, James. Introduction to Media Literacy, (Sage: Thousand Oaks: California, 2016).

Qerimi, Gëzim & Dren Gërguri, Infodemic and the Crisis of Distinguishing Disinformation from Accurate Information: Case Study on the Use of Facebook in Kosovo during COVID-19, Information & Media, 94, 87-109. <https://doi.org/10.15388/Im.2021.94.56>

Education Strategy 2022-2026, MASTI, Pristina, 2022, <https://masht.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/10/03-Strategjia-e-Arsimit-2022-2026-Alb-Web.pdf>

Wardle, Claire and Hossein Derakhshan, Information Disorder: Towards an interdisciplinary framework for research and policymaking, Council of Europe, 2017, <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>

Përmbledhje e politikave 2: Domosdoshmëria për integrim të edukimit mbi inteligjencën artificiale në shkollë

Nga: Dren Gërguri, PhD Ligjërues – Departamenti i Gazetarisë, Fakulteti i Filologjisë, Universiteti i Prishtinës

Inteligjenca artificiale është një teknologji e fuqishme për të ndikuar dhe për të ndryshuar jetët tona. Roli i inteligjencës artificiale shtrihet në përditshmërinë e të gjithëve, pavarësisht nga fusha apo profesioni që ushtrojnë, në mjekësi, arsim, media, etj. Duke marrë parasysh ndikimin e deritanishëm, si dhe trendin e përfshirjes edhe më të madhe të inteligjencës artificiale në jetët e njerëzve, është e domosdoshme që shoqëritë të arsimohen mbi inteligjencën artificiale, për rolin, mundësitë dhe implikimet etike dhe jo vetëm të inteligjencës artificiale. Edukimi mbi inteligjencën artificiale përfshin katër elemente kyçe: të kuptuarit se çfarë është inteligjenca artificiale; si të përdoret me përgjegjësi; cilat janë rreziqet e mundshme; cilat janë aftësitë e nevojshme për të punuar me inteligjencën artificiale. Të gjitha këto ndihmojnë në interaksion më efektiv me teknologjinë e inteligjencës artificiale, në përdorim më të përgjegjshëm të inteligjencës artificiale, në vlerësim kritik ndaj ndërlikimeve etike të inteligjencës artificiale, si dhe në njohje të rolit të inteligjencës artificiale në shoqëri në përgjithësi. Njohuritë dhe aftësitë e përdorimit të inteligjencës artificiale, ua bëjnë të ditur shfrytëzuesve të saj se cilat vegla të inteligjencës artificiale janë më efektive për sendërtimin e qëllimeve të tyre, p.sh. për më shumë kreativitet në tekst mund të përdoret ChatGPT-ja¹⁰, por nëse dëshirohen rezultate të mbështetura në burime, atëherë Copilot¹¹ është më i avancuar se sa ChatGPT-ja.

Problematika

Ndryshimet që po ndodhin dhe të tjera që do të pasojnë, në sajë të zhvillimit të hovshëm të teknologjisë dhe të inteligjencës artificiale në veçanti, kërkojnë angazhim të gjithsecilit për të qenë sa më të përgatitur ndaj depërtimit të inteligjencës artificiale në aspekte të ndryshme të jetës së përditshme.

Për këtë kishte reaguar edhe UNESCO duke u bërë thirrje qeverive të hartojnë rregulloret e nevojshme për përdorimin e inteligjencës artificiale në shkollë.¹² Drejtorja e përgjithshme e UNESCO-s, Audrey Azoulay deklaroi se "inteligjenca artificiale mund të jetë një mundësi e jashtëzakonshme për zhvillimin njerëzor, por gjithashtu mund të shkaktojë dëm dhe paragjykime."¹³ Ajo shton se inteligjenca artificiale nuk mund të integrohet në arsim pa angazhimin publik dhe rregullore të nevojshme nga qeveritë.

¹⁰ <https://chatgpt.com/>

¹¹ <https://copilot.microsoft.com>

¹² UNESCO, UNESCO calls for regulations on AI use in schools, 2023, <https://news.un.org/en/story/2023/09/1140477>

¹³ UNESCO, UNESCO calls for regulations on AI use in schools, 2023, Ibid.

Mungesa e edukimit mbi inteligjencën artificiale në shoqëri mundëson që shoqëria të thellohet edhe më tej në botën e inteligjencës artificiale, pa i marrë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për këtë teknologji. Pra, njerëzit mund të marrin vendime të rëndësishme pas interaksionit me inteligjencën artificiale pa qenë të vetëdijshëm për limitet e teknologjisë, siç, me raste, është pasaktësia e informacionit që të ofron inteligjenca artificiale. Apo, duke qenë me nivel të ulët njohës mbi inteligjencën artificiale, shoqëria mund të manipulohet më lehtë nga dezinformimi i gjeneruar nga keqpërdorimi i inteligjencës artificiale, fjala vjen deepfakes.¹⁴

Njëkohësisht, edukimi mbi inteligjencën artificiale siguron njohuri për limitet momentale të teknologjisë së inteligjencës artificiale, me varësinë nga të dhënat e përdorura në trajnimin e modelit, sepse, kur ato janë të njëanshme ose të pakta, modelet mund të performojnë dobët.

Rezultatet

Nevoja për përshtatje të kurrikulave ekzistuese me zhvillimet teknologjike - Integrimi i edukimit mbi IA-në në kurrikula shkollore është shumë i rëndësishëm për njohjen dhe ndikimin afatgjatë të IA-së në shoqëri. Është domosdoshmëri për të gjithë, madje që në moshë të re, të kuptojnë konceptin e IA-së, implikimet që sjellë në shoqëri, dhe aspektet etike të përdorimit të veglave të IA-së. Integrimi i edukimit mbi IA-në në kurrikula shkollore mund të bëhet në lëndë të ndryshme duke filluar me koncepte bazike dhe për të vazhduar me thellim të njohurive për përdorimin e përgjegjshëm të veglave të IA-së, e deri te avancimi në programim dhe krijim të veglave të reja të mbështetura në inteligjencën artificiale. Për t'u arritur kjo, duhet të përshtatet kurrikula aktuale, të trajnohen mësimdhënësit dhe të krijohet e të përmirësohet infrastruktura në shkolla.

UNESCO në "Udhëzuesin për inteligjencën artificiale gjenerative në arsim dhe hulumtim,"¹⁵ thekson nevojën për përmirësimin e aftësive të individëve për të përdorë këtë teknologji në mënyrë etike, të përgjegjshme, dhe efektive. Edukimi mbi inteligjencën artificiale do të kontribuojë në zhvillimin e kësaj aftësie, që do të ndihmojë njerëzit të kenë sa më shumë përfitime nga veglat e inteligjencës artificiale dhe njëherësh, të minimizojnë rreziqet nga to.

Rekomandime

Edukimi formal dhe joformal mbi inteligjencën artificiale

Integrimi në kurrikulën mësimore ⇨ Për të njohur ndikimin afatgjatë të inteligjencës artificiale në shoqëri duhet integrimi i edukimit mbi IA-në në kurrikula. Shkollat duhet të përmirësojnë infrastrukturën aty ku ka nevojë që të jenë me kushtet e nevojshme për të zhvilluar temë mësimore që ndërlidhet me inteligjencën artificiale. Gjithashtu, sfidë tjetër është edhe për mësimdhënësit që duhet të ndjekin trendin e zhvillimit të IA-së për të qenë të përditësuar rreth zhvillimit të shpejt të kësaj teknologjie.

¹⁴ Dren Gërguri, Information disorder in the digital age, Open Access, 2023, https://www.researchgate.net/publication/375229895_Fake_News_Information_Disorder_in_the_Digital_Age

¹⁵ UNESCO, Guidance for generative AI in education and research, 2023, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693/PDF/386693eng.pdf.multi>

Përshtatja e përmbajtjes për grupmosha të ndryshme ⇒ Kurrikulat duhet të përshtaten për klasët e ndryshme dhe fëmijëve t'iu shpjegohen koncepte bazike të inteligjencës artificiale, ndërkohë që në nivel më të lartë parauniversitar, planprogramet mësimore mund të zhvillohen më tej në përdorimin e përgjegjshëm dhe krijimin e veglave të IA-së.

Iniciativa komunitare për edukim mbi inteligjencën artificiale ⇒ Iniciativa komunitare për edukim mbi inteligjencën artificiale. Krahas arsimimit formal, për edukim mbi IA-në duhet të ketë edhe iniciativa të komunitetit, me seminare për grupe të ndryshme shoqërore, me module online apo kurse me ritëm vetjak. Organizata të ndryshme të shoqërisë civile mund të angazhohen në këtë zgjidhje më afatshkurtër duke i ofruar shoqërisë mundësi për të marrë njohuri nëpërmjet aktiviteteve të ndryshme, si: punëtori, seminare apo kurse online me ritëm vetjak që janë çdo herë e më shumë të preferuara për shkak se janë kurse të cilat secili i ndjek sipas kohës dhe mundësisë së vet, duke i përshtatur me agjendën ditore, si dhe, pa ndonjë pengesë të distancës gjeografike apo arsye të tjera që shpesh kufizojnë pjesëmarrjen në kurse të mbajtura fizikisht.

Fushata edukative ⇒ Fushata në media është një tjetër formë për të targetuar pjesëtarët e rritur të shoqërisë që tashmë janë jashtë sistemit formal të arsimimit.

Bashkëpunime midis OJQ-ve dhe kompanive teknologjike ⇒ OJQ-të mund të krijojnë partneritetet me kompanitë e teknologjisë dhe duke kombinuar njohuritë e teknologjisë së kompanive me përvojën e OJQ-ve për të ndërmarrë aktivitete në të mirën e komunitetit, mund të organizohen ngjarje e aktivitete të rëndësishme që, njohuritë për IA-në të shtrihen sa më shumë në shoqëri. Gjithashtu, bashkëpunime të tilla mund të rezultojnë me krijimin e veglave të reja të IA-së sipas nevojave në segmente përkatëse të shoqërisë.

Mbështetja institucionale dhe gjithëpërfshirja ⇒ Institucionet publike, në bashkëpunim me organizatat e ndryshme ndërkombëtare duhet të krijojnë fonde dhe burime që mbështesin iniciativat për shtrirjen e edukimit mbi IA-në. Gjithashtu, duhet të sigurohet që programet dhe iniciativat e ndryshme të jenë gjithëpërfshirëse, të qasshme për të gjitha komunitetet, duke u siguruar përshtatja e përmbajtjes në aspektin gjuhësor dhe kulturor.

Përfundim

Edukimi mbi inteligjencën artificiale është thelbësor që shoqëria të ketë aftësitë e duhura të përdorimit, të të kuptuarit dhe të të vlerësuarit në mënyrë kritike të teknologjisë dhe të inteligjencës artificiale. Një shoqëri me njohuri për inteligjencën artificiale do të kuptojë më mirë përfitimet nga veglat e inteligjencës artificiale, si dhe kufizimet e tyre. Gjithashtu, secili do të përdorë inteligjencën artificiale në mënyrë të përgjegjshme dhe etike për nevojat personale dhe profesionale të tij.

Edukimi mbi inteligjencën artificiale duhet të jetë në zhvillim e dinamik të lartë, siç është vetë teknologjia e inteligjencës artificiale. Flamurtarja në këtë proces duhet të jetë Ministria e Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit. Gabimi më i madh është nëse këto vegla refuzohen kategorikisht dhe mëtohet që të shmanget e tërë kjo gamë e gjerë e veglave të inteligjencës artificiale që tashmë po integrohen suksesshëm në sektorë të ndryshëm të jetës.

Referencat

ChatGPT, <https://chatgpt.com/>

Copilot, <https://copilot.microsoft.com>

Gargling, Dren. Information disorder in the digital age, Open Access, 2023,
https://www.researchgate.net/publication/375229895_Fake_News_Information_Disorder_in_the_Digital_Age

UNESCO, UNESCO calls for regulations on AI use in schools, 2023,
<https://news.un.org/en/story/2023/09/1140477>

UNESCO, Guidance for generative AI in education and research, 2023,
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693/PDF/386693eng.pdf.multi>

Përmbledhje e politikave 3: Etika profesionale dhe multikulturalizmi në raportimet e mediave për grupet e marginalizuara

Nga: Blerta Aliu, Kandidate për Doktoraturë, Asistente në Departamentin e Gazetarisë, Fakulteti i Filologjisë, Universiteti i Prishtinës

Në mediat shpesh herë si pasojë e neglizhencës, mungesës së informacionit, dëshirës për sensacion apo arsyeve të tjera raportohet në mënyrë jo adekuate kur është fjala për grupet e marginalizuara që përfshijnë: personat me aftësi të kufizuara, komunitetet jo-shumicë, komunitetin LGBTI, viktimat e dhunës, të varfëritë, gratë, fëmijët, të moshuarit.

Deri më tani është dokumentuar me shumë shembuj se portretizmi dhe prezantimi i grupeve të marginalizuara, me theks të veçantë i komuniteteve jo-shumicë dhe personave që jetojnë në varfëri ekonomike, në mediat vendore bëhet në formë jo adekuate.

Aplikimi i pavend i referencave rreth përkatësisë etnike, titujt pezhorativ, ekspozimi i fëmijëve që jetojnë në kushte varfërie, aplikimi i terminologjisë jo adekuate mbi personat me nevoja të veçanta, komunitetin LGBTI, ekspozimi i të moshuarve në mënyrë të papërshtatshme janë disa prej shkeljeve më të zakonshme të etikës profesionale gazetareske që shpien në diskriminim dhe forcim të stereotipeve për këto grupe.

Në anën tjetër të gjitha format e keq pasqyrimeve që kryesisht hasen në mediat online ose bëhen virale përmes platformave digjitale, bien në kundërshtim me Kodin e Mediave të Shkruara. Po ashtu duhet nënvizuar se nxitja apo përhapja publikisht e urrejtjes, përçarjes dhe mos durimit midis grupeve kombëtare, racore, fetare, etnike e të tjera, apo bazuar në orientimin seksual, identitetin gjinor dhe karakteristikat e tjera personale, është e dënueshme me Kodin Penal.

Kjo analizë e shkurtër përmes pasqyrimit të këtyre praktikave jo parimore synon të theksojë nevojën për ndërgjegjësim të pjesëtarëve të mediave për rolin e rëndësishëm që kanë gazetarët në ndërtimin e realitetit dhe vlerave kulturore. Gjithashtu sjellë në vëmendje që krijimi i qasjes kritike të audiencës mbi këto përmbajtje është esencial.

Problematika

Një mision i gazetarisë është të hetojë në mënyrë kritike të fuqishmit dhe t'u japë zë atyre që nuk kanë fuqi. Këtë e thonë shumë kode të etikës gazetareske. Gjithsesi në realitet jo çdo herë shohim një rol parimor të mediave gjatë mbulimit të ngjarjeve multikulturore.

Mënyra se si portretizohen grupet e marginalizuara në përmbajtjet mediale vlerësohet se luan një rol të rëndësishëm në formësimin dhe ndikimin e pikëpamjeve shoqërore mbi këto grupe. Konsiderohet se lajmet në media kanë ndikim të madh në atë se si njerëzit mësojnë mbi këto

grupe dhe se si i perceptojnë ato, pasi që lajmet përbëjnë burim të besueshëm të informacionit për çështje të jetës së përditshme me të cilat njerëzit nuk janë të familjarizuar.¹⁶

Në këtë kontekst grupet e pafavorizuara shpesh e gjejnë veten të paraqitur në media përmes një këndvështrimi negativ, stigme dhe diskriminimi, duke çuar drejt portretizimeve të njëanshme dhe paragjyquese të cilat mund të formësojnë perceptimet e shumicës.

Rezultatet

Ndonëse Kodi për mediat e shkruara të Kosovës parasheh se referencat rreth përkatësisë etnike të një individi mund të zhvillohen nga mediat vetëm në rastet kur informacioni i tillë ka rëndësi të drejtpërdrejtë për ngjarjen për të cilën raportohet¹⁷, shpesh herë shkeljet më të mëdha të etikës profesionale lidhen me përdorimin e pavend të këtyre referencave.

E tillë ishte situata në maj të vitit 2019, kur mediat po mbulonin një ngjarje tejet problematike. Një grua po sulmohej fizikisht dhe po linçohej në forma të ndryshme dy ditë radhazi nga grupe të ndryshe të qytetarëve në qytete të ndryshme të Kosovës, pas një informate të rreme¹⁸ që kishte qarkulluar në media sociale, kinse gruaja është rrëmbyese e fëmijëve. Lidhur me këtë ngjarje vetëm në mediat online në gjuhën shqipe, gjinden mbi 80 artikuj¹⁹, ku secili prej tyre në titull thekson përkatësinë etnike të viktimës së dhunës.

"Pamje nga momenti i sulmit të gruas rome në Ferizaj", "Goditja me grushte e gruas rome, policia jep detaje të reja", "Gruaja rome sulmohet sërish, tani në Ferizaj", janë disa nga 80 titujt që mediat i kanë publikuar në portale lidhur më këtë ngjarje. Referenca e përkatësisë etnike për gruan, viktimë e dhunës dhe linçimit përveç në titull është përdorur disa herë edhe brenda secilit prej këtyre artikujve. Raportimet për ngjarje të tilla nuk do të duheshin të pasqyroheshin në këtë mënyrë. Thëksimi i panevojshëm i përkatësisë etnike në titull dhe brenda artikujve forcon stigmën dhe diskriminimin për grupet e marginalizuara etnike.

Ngjashëm në vitin 2019, për një ngjarje tragjike që kishte ndodh në Fushë Kosovë, ku një fëmijë ishte abuzuar seksualisht dhe më pas ishte privuar nga jeta, mediat pasqyrojnë ngjarjen duke përdorur referenca të përkatësisë etnike në titull si dhe të paktën pesë herë brenda artikullit. "Dyshimet e para pas autopsisë: 12 vjeçari rom u abuzua seksualisht nga pedofilët²⁰", është titulli i artikullit të shkruar në njërin prej portaleve mbi këtë ngjarje. Përdorimi i kësaj reference në një ngjarje të tillë është totalisht i panevojshëm dhe jo etik.

¹⁶ De Nolf, Ans, Lise-Lore Steeman, Rozane De Cock, and Leen d'Haenens. 2024. Tuning into Fairness? Comparative Content Analysis of Discrimination Reporting in Flemish Public and Commercial Television News. *Journalism and Media* 5: 1509–1525. <https://www.mdpi.com/2673-5172/5/4/94>

¹⁷ Kosovo Press Code, Kosovo Press Council, https://agk-ks.org/site/assets/files/2614/press-code-for-kosovo_alb_1.pdf.

¹⁸ Press release and appeal issued by the Kosovo Police, YouTube, 2019: <https://youtu.be/bUCiUFXKG00>

¹⁹ 80 articles from various media outlets on this topic were generated by the 'fax.al' platform, which organizes, collects, ranks and presents the content of other websites in the Albanian language:

<https://fax.al/news/20758972/dalin-pamje-te-reja-gruaja-rome-u-godit-brutalisht-nga-ky-i-ri-ne-mes-te-ferizajt>

²⁰ Periscope, accessed on 10.11.2024 <https://www.periskopi.com/dyshimet-e-para-pas-autopsise-12-vjecari-rom-u-abuzua-seksualisht-nga-pedofilet/>

Po ashtu edhe kur raportohet për varfërinë ekonomike, ka shumë shembuj të ekspozimit të identitetit të fëmijëve me emër dhe pamje, të cilët jetojnë në kushte të vështira ekonomike. Ekspozimi i fëmijëve në ngjarje jo afirmative të cilat mund t'i shpien drejt stigmatizimit, turpfit apo edhe bullizmit nuk do të duhej të ishte prezent në media. Shpesh herë emisione të ndryshme që kanë për qëllim që përmes ekspozimit të jetës së familjeve që jetojnë në rrethana varfërie, të nxisin dhurimet dhe ndryshimin e realitetit për ato familje, ekspozohen fëmijët të cilët jetojnë në ato ambiente.

Ekspozimi i fëmijëve me pamje jo të censuruara në rrethana të atilla, pavarësisht se a ekziston apo jo aprovimi i prindërve, mund të shpie drejt stigmatizimit të fëmijëve në të ardhmen. Nëse analizojmë ndër vite emisionin "Edhe unë jam Kosovë", i cili ka dhjetëra episode të qasshme në kanalin e Radiotelevizionit 21 në YouTube, një pjesë e madhe e këtyre emisioneve përmbajnë ekspozim të fëmijëve që jetojnë në kushte të rënda ekonomike.

Për qëllime të kësaj analize janë shqyrtuar emisionet përgjatë shtatë viteve nga 2014-2020, dhe në secilin prej këtyre viteve mund të identifikohet të paktën nga një emision që ekspozon tërësisht fëmijët përmes pamjeve në vendbanimet e tyre, të cilët jetojnë në kushte të rënda ekonomike.

Sipas UNICEF-it dhe organizatave të tjera për të drejtat e fëmijëve, mediat gjatë pasqyrimin të temave në të cilat përfshihen edhe fëmijët, duhet t'i japë përparësi interesave më të mira të fëmijëve. Kjo përfshin mbrojtjen e dinjitetit dhe privatësisë së tyre, veçanërisht në kontekste të cenueshme. Sipas një Udhëzuesi për raportimin e mediave për fëmijët të mbështetur nga UNICEF, përdorimi i identitetit të një fëmije (emri i tyre dhe/ose imazhi) duhet të bëhet sipas interesave më të mira të fëmijës. Në rastet kur përdoret identiteti i fëmijës, ai duhet të jetë i mbrojtur ndaj çfarëdo dëmi apo rasti që mund ta stigmatizoj atë.²¹

Rekomandime

Trajnimet e vazhdueshme me qëllim të ngritjes së kapaciteteve të gazetarëve, e posaçërisht gazetarëve të rinj, për format e raportimit mbi grupet e marginalizuara do të ndikonin në krijimin e një qasjeje më gjithëpërfshirëse dhe do të shmangnin shkeljet etike gjatë raportimeve.

Institucionet, organizatat e shoqërisë civile por edhe redaksitë e mediave duhet të sigurojnë dhe shpërndajnë materiale informuese me qëllim të aplikimit të terminologjisë së duhur kur flitet apo raportohet për grupet e marginalizuara. Këto materiale duhet të jenë të qasshme për të gjithë pjesëtarët e audiencës në mënyrë që të promovohet aplikimi i një gjuhe jodiskriminuese.

Institucionet relevante duhet të jenë të vëmendshme në identifikimin dhe dënimin e rasteve të shkeljes së Kodit Penal sa i përket nxitjes apo përhapjes publikisht të urrejtjes, përçarjes

²¹ The Media and Children's Rights Guidelines: A Practical Introduction for Media Professionals. The Lao PDR Journalists Association, MICT Lao PDR and UNICEF Lao PDR. Vientiane, 2021.
[https://www.unicef.org/laos/media/6496/file/Media_and_Children's_Rights_\(2021\).pdf](https://www.unicef.org/laos/media/6496/file/Media_and_Children's_Rights_(2021).pdf)

dhe mos durimit midis grupeve kombëtare, racore, fetare, etnike e të tjera, apo bazuar në orientimin seksual, identitetin gjinor dhe karakteristikat e tjera personale.

Shtrirja e edukimit medial tek pjesëtarët e audiencës do të ndikonte në formën se si audienca i percepton ngjarjet apo raportimet jo profesionale mbi grupet e marginalizuara. Zhvillimi i aftësive kritike të audiencës mbi këto raportime dhe përafërimi me qasjen multikulturore do të ndihmonte në zbehjen e stereotipeve dhe paragjytimeve që mund të krijohen prej mediave mbi grupet e marginalizuara.

Mediat duhet të angazhohen në aplikimin e një qasjeje që respekton dhe promovon diversitetin kulturor, duke përfshirë perspektivat e grupeve të marginalizuara në atë mënyrë që të shmanget stigmatizimi dhe etiketimi.

Përfundim

Përmirësimi i qasjes në raportimet e mediave për grupet e marginalizuara është i domosdoshëm për një shoqëri të drejtë dhe të informuar. Angazhimi i medias për të respektuar diversitetin dhe për të promovuar gjithëpërfshirjen përforcon besimin e publikut në media dhe kontribuon në krijimin e një shoqërie më të barabartë dhe të ndjeshme ndaj kulturave dhe identiteteve të ndryshme.

Referenca

De Nolf, Ans, Lise-Lore Steeman, Rozane De Cock, and Leen d'Haenens. "Tuning into Fairness? Comparative Content Analysis of Discrimination Reporting in Flemish Public and Commercial Television News." *Journalism and Media* 5 (2024): 1509–1525.

<https://www.mdpi.com/2673-5172/5/4/94>.

The Lao PDR Journalists Association, MICT Lao PDR, and UNICEF Lao PDR. *The Media and Children's Rights Guidelines: A Practical Introduction for Media Professionals*. Vientiane, 2021. [https://www.unicef.org/laos/media/6496/file/Media and Children's Rights \(2021\).pdf](https://www.unicef.org/laos/media/6496/file/Media%20and%20Children's%20Rights%20(2021).pdf).

Press Council of Kosovo. *Kosovo Press Code*. https://agk-ks.org/site/assets/files/2614/press-code-for-kosovo_alb_1.pdf.

Kosovo Police. "Media Release and Appeal on the Case of the Woman Physically Assaulted and Falsely Accused of Kidnapping." YouTube video, <https://youtu.be/bUCiUFXKG00>.

Periscope. "First Suspicions After the Autopsy: 12-Year-Old Roma Boy Sexually Abused by Pedophiles." Accessed November 10, 2024. <https://www.periskopi.com/dyshimet-e-pas-autopsise-12-vjecari-rom-u-abuzua-seksualisht-nga-pedofilet/>.

Përmbledhje e politikave 4: Portretizimi i gruas në tekstet e muzikës së popullarizuar shqipe përmes stereotipeve dhe gjuhës seksiste

Nga: Blerta Aliu, Kandidate për Doktoraturë, Asistente në Departamentin e Gazetarisë, Fakulteti i Filologjisë, Universiteti i Prishtinës

Në produkte të ndryshme të medias gratë dhe vajzat shpesh janë duke u portretizuar përmes stereotipeve dhe një gjuhe mizogjene e seksiste. Një konstrukt i tillë i imazhit të gruas, posaçërisht mund të vihet re përmes prodhimeve muzikore në gjuhën shqipe, ku gruas i atribuohen vlera që lidhen me aspekte vizuale, teksa portretizohen si lakmitare, të varura ekonomikisht nga burrat dhe jo mjaftueshëm profesioniste në fusha të caktuara. Përmes një shqyrtimi analitik të teksteve të këngëve më të popullarizuara të viteve të fundit, kjo analizë e shkurtër fokusohet në imazhin e gruas dhe vlerat që po i atribuohen përmes muzikës si dhe ndikimin që kanë ato në shoqëri. Përmes saj rekomandohet rritja e ndërgjegjësimit dhe inkurajohen përfaqësime gjinore më të përgjegjshme në muzikë.

Problematika

Muzika është një mjet i fuqishëm për formësimin e identitetit kulturor dhe përforcimin e normave shoqërore, veçanërisht tek të rinjtë.²² Tekstet muzikore vlerësohet të kenë një rol të madh në zhvillimin kulturor dhe jo vetëm. Tekstet e këngëve janë më shumë se thjesht një pasqyrim i shoqërisë, ato kanë një ndikim të fuqishëm në formësimin e saj.²³

Në këtë kontekst, nga një shqyrtim analitik i këngëve më të popullarizuara në vitet e fundit, respektivisht 20 këngët më të dëgjura të vitit 2022 dhe 2023²⁴ në gjuhën shqipe, shohim se ato arrijnë një audiencë mjaftë të gjerë teksa përçojnë mesazhe që forcojnë stereotipat gjinorë.

Audiencës i servohen prodhime muzikore nga zhanret Hip hop, Pop, R&B që kryesisht trajtojnë tema të dashurisë dhe jetës së përditshme, dhe të njëjtat përfshijnë përmbajtje që portretizojnë gratë në role të kufizuara duke u përqendruar kryesisht tek pamja e tyre fizike. Një reduktim i tillë

²² Susan Hallam and Evangelos Himonides, *The Power of Music: An Exploration of the Evidence*. Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2022, <https://www.openbookpublishers.com/books/10.11647/obp.0292>

²³ Davis, Sheila. "POP LYRICS: A Mirror and a Molder of Society." ETC: A Review of General Semantics 42, no. 2 (1985) 167–169. <http://www.jstor.org/stable/42576743>.

²⁴ The corpus collection was carried out through an official request at the website popnable.com, which provided the following list of the 20 most listened to Albanian songs online: "Corazon" -Butrint Imeri & Don Xhoni; "Kuku"-Butrint Imeri; "Zemër"-Dhurata Dora & Soolking;"EX"-Elvana Gjata & DJ Gimi-O & Bardhi; "Criminal"-Dhurata Dora; "Katilë"-Don Xhoni; "Gjuj Per To"-Loredana & Don Xhoni; "O Habibi [Albanian Remix]"-Dj Gimi; "TL (Toxic Love)"-Elgit Doda; "Ku Je Ti"-Finem; "Bonjour Madame"-Noizy & Mozzik;"Dashni"-Dafina Zeqiri & MUMA; "Ku Je"-Elgit Doda;"Dale"-Kida & Ledri Vula & Butrint Imeri; "Trust Me"-Don Xhoni; "Alkool"-Noizy & Yll Limani; "Lshoja Zanin"-Yll Limani; "Ska"-Elvana Gjata & Mozzik; "Mi Amor"-Noizy & Dhurata Dora; "Diell"-Fifi., [www. popnable.com](http://www.popnable.com)

i rolit të gruas në shoqëri sjell perceptime të gabuara dhe forcon stereotipat gjinor, duke pozicionuar në këtë rast gratë në role jo adekuate.

Edhe studimet ndërkombëtare tregojnë se zhanret që kanë fraksionin më të lartë të këngëve që përmbajnë përmbajtje seksiste janë Hip hop, R&B dhe soul, pavarësisht nga gjinia e artistit.²⁵ Studimi shkencor "Analizë në shkallë të gjerë e paragjykimeve gjinore dhe seksizmit në tekstet muzikore", i realizuar me këngët më të popullarizuara në gjuhën angleze përgjatë pesë dekadave (1960 - 2010) vë në pah se lidhur me paragjykimet gjuhësore, tekstet e meshkujve solo këngëtar përmbajnë më shumë paragjykime gjinore sesa ato të femrave solo këngëtareve. Kjo për shembull mund të vërehet për stereotipin që i përshkruan burrat si më të fortë dhe më të fokusuar për të qenë të suksesshëm dhe në anën tjetër gratë si të prirura për të qenë më pranë familjes.²⁶

Në të njëjtën kohë, vetë pjesëtarët e audiencës të anketuar mbi ndikimin që ka muzika e popullarizuar në jetën e tyre, në një përqindje mjaftë të lartë i përjetojnë dhe shohin këto përmbajtje si përforcuese të stereotipave gjinore. Nxitja e këndvështrimit kritik gjatë perceptimit të prodhimeve muzikore, mbetet esenciale për pjesëtarët e audiencës, e posaçërisht të rinjtë.

Rezultatet

Objektivizimi i gruas dhe seksizmi në tekste muzikore - Përmes shqyrtimit analitik të teksteve të këngëve të popullarizuara, vërehet që vajzat dhe gratë shpesh përshkruhen duke reduktuar rolin e tyre në karakteristika sipërfaqësore si linjat trupore, stili i veshjes dhe varësia ekonomike që kanë nga burrat. Këngët më të dëgjuara të viteve të fundit përhapin gjuhë denigruese përmes të cilës gratë portretizohen si "objekte seksi," duke përçarur mesazhe të cilat përforcojnë stereotipet dhe ndajnë rolet gjinore.

Për shembull në këngën "Corazon" nga Butrint Imeri dhe Don Xhoni, ku gruaja krahasohet me kokainën, për të shprehur varësinë emocionale dhe tërheqjen fizike, gjejmë një analogji që trajton gruan si objekt përdorimi dhe jo si një partnere të barabartë në raportin në çift.

Ndërkaq "Ti blej diamantet, s'më ke mu për trëndafila", është një frazë e kësaj kënge që forcon stereotipin që gruaja është e varur ekonomikisht nga burri dhe se joshet pas gjërave materiale.

Në këngën "Bonjour Madame" të Noizy dhe Mozzik, gruas i përshkruhen linjat e saj trupore dhe pamja e jashtme, ndërsa teksti eksploron aspekte vizuale në një mënyrë seksiste, duke i portretizuar gratë si objekte seksi dhe duke zbehur çdo përmbajtje të karakterit apo personalitetit të tyre. Ky lloj portretizimi marginalizon rolin e gruas dhe ndikon në perceptimet reale të audiencës.

Përdorimi i gjuhës vulgare dhe të dhunshme - Tekstet e disa këngëve përmbajnë terminologji të papërshtatshme dhe promovojnë dhunën ndaj grave si pjesë e romancës në çift, duke krijuar një mjedis ku dhuna dhe krimet glorifikohen si simbol i dashurisë. Në këngën "Gjuj për to," nga

²⁵ Betti, L., Abrate, C. & Kaltenbrunner, A. Large scale analysis of gender bias and sexism in song lyrics. EHR Data Sci. 12, 10 (2023).

https://www.researchgate.net/publication/370167004_Large_scale_analysis_of_gender_bias_and_sexism_in_song_lyrics

²⁶ Ibid

Loredana dhe Don Xhoni, përfshihen fraza që shprehin gatishmërinë për të vrarë për partnerin/en duke përforcuar kështu idenë e dashurisë si mjet kontrolli.

Ndikimi në perceptimet e audiencës dhe forcimi i stereotipave gjinor - Nga një anketë që është zhvilluar me 100 respondentë, të moshave të ndryshme për të parë ndikimin që kanë prodhimet muzikore tek ta, shumica dërrmuese e të anketuarve në Kosovë kanë pohuar se perceptimet e tyre për rolin e gruas ndikohet negativisht nga përmbajtjet muzikore.²⁷ Gati 89% e pjesëmarrësve në anketë shprehën besimin se mesazhet që përcillen nga muzika e popullarizuar shqipe, ndikojnë negativisht në mënyrën se si perceptohen gratë dhe vajzat në jetën reale, duke i forcuar stereotipat gjinor dhe duke i portretizuar gratë në aspekte sipërfaqësore dhe jo përmbajtjesore.

Teksa për shumicën prej të anketuarve, tekstet muzikore kanë rëndësi të veçantë gjatë dëgjimit të këngëve, gati 98% e tyre kanë theksuar se kanë hasur tekste muzikore në shqip me përmbajtje të papërshtatshme dhe vulgare. Po ashtu shumica dërrmuese prej tyre shprehën se kanë hasur tekste muzikore në shqip me përmbajtje që forcojnë stereotipat gjinorë.

Rekomandime

Rritja e ndërgjegjësimit tek produksionet muzikore, artistët, producentët, tekst-shkruesit mbi efektet negative të përmbajtjeve seksiste dhe promovimit të dhunës në shoqëri, do të ndikonte në krijimin e muzikës që përfaqëson më mirë gratë dhe vajzat.

Mediat duhet të zbatojnë politika të rrepta rregulluese që ndalojnë përmbajtjet seksiste muzikore në programet e tyre ditore. Mediat po ashtu duhet të fokusohen në promovimin e modeleve pozitive që promovojnë qasje pozitive dhe qasje të drejtë gjinore.

Pjesëtarët e audiencës, posaçërisht të rinjtë si ndjekës më të mëdhenj të trendëve muzikore, duhet të kenë shanse që përmes programeve shkollore por edhe mësimi joformal të ekspozohen në materiale të edukimit medial, të cilat do të nxisnin këndvështrimin kritik tek ta lidhur me konsumimin e produkteve të masmedias, duke përfshire edhe muzikën.

Institucionet relevante, në bashkëpunim me organizatat e shoqërisë civile dhe komunitetin artistik, duhet të zhvillojnë udhëzime të qarta për prodhimet muzikore, duke vendosur standarde për përfaqësimin e drejtë gjinor dhe për të ndëshkuar shpërndarjen e materialeve që përmbajnë gjuhë denigruese dhe përforcojnë diskriminimin gjinor. Pra nevojitet të hartohet dhe zbatohet legjislacion rregullues që ndalon përmbajtjet muzikore që promovojnë stereotipa gjinore, seksizëm dhe dhunë.

Përfundim

Përhapja e stereotipave gjinor dhe objektifikimit në muzikën e popullarizuar shqipe është çështje që duhet parë me shqetësim. Studimi thekson nevojën jetike për të ndërmarrë veprime të nevojshme që ofrojnë dhe promovojnë edukimin medial për audiencën kosovare, posaçërisht për grupmoshat e reja. Vetëm duke nxitur aftësitë kritike të audiencës, mund të nxitet krijimi i

²⁷ From the presentation of the research "The Image of Women in Albanian Popular Music Lyrics" at the International Seminar on Albanian Language, Literature and Culture, 41st edition in Prishtinë/Pristina:
<https://www.facebook.com/share/p/53TYKnxdS6wXkxNX/>

përmbajtjeve të përgjegjshme, të drejta dhe të cilat do të forconin imazhin pozitiv të grave dhe vajza në shoqëri.

Referenca

Hallam, Susan, and Evangelos Himonides. *The Power of Music: An Exploration of the Evidence*. Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2022.

<https://books.openbookpublishers.com/10.11647/obp.0292.pdf>.

Davis, Sheila. "POP LYRICS: A Mirror and a Molder of Society." *ETC: A Review of General Semantics* 42, no. 2 (1985). <http://www.jstor.org/stable/42576743>.

Betti, L., Abrate, C., and Kaltenbrunner, A. "Large Scale Analysis of Gender Bias and Sexism in Song Lyrics." *EPJ Data Science* (2023).

https://www.researchgate.net/publication/370167004_Large_scale_analysis_of_genderbias_and_sexism_in_song_lyrics.

Presentation of the research "The Image of Women in the Lyrics of Albanian Popular Music" at the International Seminar on Albanian Language, Literature and Culture, 41st edition in Prishtinë/Pristina. <https://www.facebook.com/share/p/53TYKnxdS6wXkxNX/>.

Përmbledhje e politikave 5: Edukimi medial si zgjidhje për fuqizimin e nxënësve për të luftuar rreziqet online

Nga: Blerta Aliu, Kandidate për Doktoraturë, Asistente në Departamentin e Gazetarisë, Fakulteti i Filologjisë, Universiteti i Prishtinës

Transformimi digjital vlerësohet se ka ndryshuar shoqëritë dhe ekonomitë duke pasur një ndikim gjithnjë e më të madh në jetën e përditshme dhe në të njëjtën kohë ka demonstruar nevojën për ngritje të kapaciteteve digjitale në sistemet arsimore dhe trajnuese si dhe institucione.²⁸

Një studim ndërkombëtar mbi edukimin kompjuterik dhe informacionin i realizuar tek nxënësit, vë në pah se të rinjtë nuk zhvillojnë aftësi të sofistikuara digjitale vetëm për faktin që rriten duke i përdorur pajisjet digjitale.²⁹ Kjo tregon për një nevojë që të rinjtë tu nënshtrohen programeve adekuate mësimore për të ngritur kapacitetet e tyre mbi përdorimin efektiv të pajisjeve digjitale në mënyrë që ato të jenë ndihmuese për ta në shkollim si dhe në angazhimet që do t'i kenë në të ardhmen.

Në të njëjtën kohë nëse shohim ekspozimin e fëmijëve dhe të rinjve gjatë dekadës së fundit në media, me theks të veçantë në ato digjitale, kemi një rritje drastike të sasisë së kohës së kaluar në konsumim të përmbajtjeve mediale. Sipas hulumtimeve të organizatave ndërkombëtare që merren me çështje të edukimit për media, fëmijët midis 8 dhe 12 vjeç kalojnë katër deri në gjashtë orë në media digjitale kurse adoleshentët mbi 12 vjeç shpenzojnë mesatarisht shtatë deri në nëntë orë në ditë në media.³⁰ Një trend i ngjashëm në mesin e këtyre grupmoshave haset edhe në Kosovë. Hulumtimi për qëllime të kësaj analize i realizuar me nxënës nga 25 shkolla fillore dhe të mesme të Kosovës tregon se afër 40% e të anketuarve i përdorin platformat digjitale deri në 4 orë në ditë.

Marrë në konsideratë këtë sasi kaq të madhe të kohës që fëmijët dhe të rinjtë e kalojnë në internet apo para ekraneve, ata janë tejet të ekspozuar ndaj mesazheve të ndryshme që mund të kenë ndikim negativ në shëndetin, mirëqenien dhe identitetin e tyre.

Kjo analizë e shkurtër vë në pah nevojën urgjente që secilit fëmijë dhe të ri t'i ofrohet mundësia që të jetë i/e informuar mbi rreziqet dhe dëmet që mund të shkaktohen përmes ekspozimit të përmbajtjeve të ndryshme mediale. Po ashtu është e domosdoshme që të ofrohen informata se

²⁸ The Digital Education Action Plan (2021-2027), European Union (EU), Brussels, 2020 <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan>

²⁹ Fraillon, Ainley, Schulz, Friedman, Duckworth, Preparing for Life in a Digital World: International Computer and Information Literacy Study 2018, Springer International Publishing, February 2020 <https://www.iea.nl/sites/default/files/2020-04/IEA%20International%20Computer%20and%20Information%20Literacy%20Study%202018%20International%20Report.pdf>

³⁰ Media Literacy Now, NGO Media Literacy Now, accessed on: 05.11.2024, <https://medialiteracynow.org/>

si duhet të shmangen këto rreziqe në mënyrë që përmbajtjet mediale tu shërbejnë për argëtim, informim të drejtë dhe angazhim pozitiv. Po ashtu institucionet arsimore duhet të përqendrohen në zhvillimin e shkathtësive digjitale tek të rinjtë të cilat ju sjellin dobi dhe i aftësojnë për të ardhmen karshi trendëve të ndryshueshëm digjital.

Problematika

Mediat dhe teknologjia sot janë të kudondodhura, qoftë në shtëpi, ambiente shkollore, ambiente pune, ambiente rekreative etj. Të gjitha mesazhet dhe informatat që merren nga mediat, qoftë ato tradicionale apo digjitale ndikojnë në formësimin e qëndrimeve dhe bindjeve të audiencës për shumë çështje. Në të njëjtën kohë platformat dhe produktet e masmedias ndihmojnë pjesëtarët e audiencës e posaçërisht të rinjtë të shprehin vetën, të ndajnë informacion dhe të lidhen me të tjerët.

Krahas shumë benefiteve që bota digjitale po ofron sot, është evident edhe ndikimi negativ që mesazhet mediale mund të kenë tek grupmoshat e reja. Siguria në internet, ngacmimi në internet, informacione e pasakta dhe mashtruese, vetëvlerësimi i ulët, shqetësimet e shëndetit mendor, imazhi negativ i trupit, forcimi i stereotipeve, përdorimi i tepërt i ekranit janë disa prej rreziqeve më të përhapura online me të cilat potencialisht mund të përballen nxënësit dhe të rinjtë kudo.³¹

Për të mbrojtur vetën dhe bashkëmoshatarët e tyre nga këto rrethana, nxënësit duhet patjetër të ndërtojnë një set të shkathtësive të cilat ju ndihmojnë në zbërthimin sa më analitik të informacioneve dhe mesazheve që marrin në platforma të ndryshme digjitale.

Teoricienët dhe studiuesit e medias, vlerësojnë se njerëzit kanë nevojë për aftësinë për të pasur qasje, për të analizuar dhe për të menduar në mënyrë kritike mbi gamën e mesazheve që marrin dhe dërgojnë, në mënyrë që të marrin vendime të informuara për çështjet e përditshme me të cilat përballen si: shëndeti, puna, politika dhe argëtimi.³²

Pikërisht edukimi për media zhvillon këto shkathtësi. Edukimi për media vlerësohet se synon zhvillimin e mendimit kritik dhe të argumentuarit logjik, në mënyrë që individët të jenë të informuar drejt dhe të mund të marrin pjesë si qytetarë të përgjegjshëm në zhvillimin e shoqërisë demokratike.³³

Futja e edukimit për media në programet shkollore por edhe në edukimin jo formal mund të pajis nxënësit dhe të rinjtë me shkathtësitë e nevojshme të cilat do të ndikonin në shmangien dhe minimizimin e dëmeve dhe rreziqeve që mund të hasen online.

Rezultatet

Nxënësit në Kosovë e shohin edukimin për media si zgjidhje ndaj rreziqeve online - Për të parë nga afër shprehitë e përdorimit të platformave digjitale nga nxënësit e shkollave fillore dhe të mesme

³¹ Media Literacy Now, NGO Media Literacy Now, accessed on: 05.11.2024, <https://medialiteracynow.org/>

³² Hobbs, Renee, The Aspen Institute Communications and Society Program, Digital and Media Literacy: A Plan of Action, Washington, D.C.: The Aspen Institute, November 2010. https://www.aspeninstitute.org/wp-content/uploads/2010/11/Digital_and_Media_Literacy.pdf

³³ Tahiri Aliu, Lindita, Critical Media Literacy, Armageddon, Prishtina, 2018.

në Kosovë është realizuar një anketë gjatë vitit 2024, në 25 shkolla nga e cila del se gati 80% nga 500 të anketuar e kanë vlerësuar si të dobishme lëndën e "Edukimit për media" nëse do të hynte në programin e tyre mësimor. Ata/ato kanë vlerësuar se edukimi për media si lëndë shkollore do të ishte shumë ndihmues për mënyrën se si ata/ato do t'i kuptonin dhe analizonin mesazhet e medias duke përfshirë: reklamat, videot, postimet, lajmet dhe tendencat e ndryshme që shpërndahen përmes platformave digjitale.

Në të njëjtën kohë nxënësit kanë bërë të ditur se stili i tyre i jetës është tepër i ndikuar nga platformat digjitale, me theks të veçantë mediat sociale ku ata kalojnë një pjesë të madhe të kohës. 79.8% e tyre kanë pohuar se marrin këshilla rreth veshjes, muzikës, sportit, ushqimit nga mediat sociale. Një gjë e tillë vë në pah ndikimin e drejtpërdrejt që kanë përmbajtjet mediale tek këto grupmosha. Madje gati 60% e tyre kanë theksuar se kanë blerë gjësende online bazuar në reklamimet online që kanë parë në mediat sociale.

Edukimi për media ngrit kompetencat e nxënësve për perceptim të drejtë dhe analitik të mesazheve mediale - Edukimi medial vlerësohet se ofron mjetet dhe aftësitë e nevojshme për audiencën për të qenë konsumatorë të sigurt dhe kompetent të medias.³⁴ Sipas organizatës ndërkombëtare Media Literacy Now, edukimi për media zgjeron konceptin e edukimit, pasi që mesazhet sot vijnë në shumë forma dhe edukimi nuk mund t'i referohet më thjesht aftësisë për të lexuar dhe shkruar. Po ashtu Media Literacy Now vlerëson se edukimi medial përgatit të rinjtë me të kuptuarit e burimeve dhe sistemeve mediale, synimet dhe ndikimet, si dhe mjetet për të menduarit kritik dhe vetërregullimin.

Rekomandime

Institucionet e arsimit në Kosovë, duhet të ndërmarrin të gjitha hapat e nevojshëm teknik dhe përmbajtësor që sa më shpejt që është e mundur të ndodh inkuadrimi i lëndës së edukimit medial në mësimin formal në shkolla.

Përderisa lënda e edukimit medial nuk inkuadrohet si lëndë e rregullt në kurrikulat mësimore, shkollat duhet ta inkuadrojnë edukimin medial si lëndë zgjedhore dhe t'i ngrisin kapacitetet e mësimdhënësve për të kontribuar në këtë temë.

Institucionet e arsimit duhet të organizojnë trajnime, të prodhojnë materiale shkollore, broshura informuese dhe literaturë relevante mbi edukimin për media. Trajnimet dhe literatura duhet të jenë të qasshme dhe të dedikuara për mësimdhënësit, nxënësit dhe prindërit.

Përfundim

Edukimi medial është tejet i rëndësishëm për përgatitjen e brezave të rinj për të operuar suksesshëm në kompleksitetin e sotëm digjital. Integrimi i edukimit medial si lëndë në sistemin arsimor do të krijonte një bazë të fortë për nxënësit dhe të rinjtë që të mbrohen nga rreziqet që vinë prej informatave të rreme, mashtruese, dhunës online, përhapjes së paragjyimeve etj.

³⁴ Media Literacy Now, NGO Media Literacy Now, accessed on: 05.11.2024, <https://medialiteracynow.org/>

Për të pasur një të ardhme më të sigurt dhe për të pasur rini të informuar në mënyrë të drejtë nevojitet një pjesëmarrje e gjerë e komunitetit duke nisur nga institucionet, shkollat e prindërit ku secili luan një rol me rëndësi në këtë çështje.

Referenca

Hobbs, Renee. *Digital and Media Literacy: A Plan of Action*. Washington, D.C.: The Aspen Institute Communications and Society Program, November 2010.

https://www.aspeninstitute.org/wp-content/uploads/2010/11/Digital_and_Media_Literacy.pdf.

Tahiri Aliu, Lindita. *Critical Media Education*. Prishtinë: Armageddon, 2018.

Fraillon, Julian, John Ainley, Wolfram Schulz, Tim Friedman, and Daniel Duckworth. *Preparing for Life in a Digital World: International Computer and Information Literacy Study 2018*. Springer International Publishing, February 2020.

<https://www.iea.nl/sites/default/files/2020-04/IEA%20International%20Computer%20and%20Information%20Literacy%20Study%202018%20International%20Report.pdf>

European Union (EU). *The Digital Education Action Plan (2021–2027)*. Brussels, 2020.

<https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan>.

Media Literacy Now. NGO Media Literacy Now. Accessed November 5, 2024.

<https://medialiteracynow.org/>.

Përmbledhje e politikave 6: Roli i inteligjencës artificiale në rritjen e saktësisë dhe shpejtësisë në luftën kundër dezinformimit

Nga: Dren Gërguri, PhD Ligjërues – Departamenti i Gazetarisë, Fakulteti i Filologjisë, Universiteti i Prishtinës

Problematika

Dezinformimi vazhdon të jetë një nga sfiduesit kryesor të proceseve të rëndësishme shoqërore anembanë botës. Mundësitë e shumta të keqpërdorimit të veglave të ndryshme të mbështetura në inteligjencën artificiale nga qëllimkëqijtë, kërkojnë veprime e reagime më të shpejta edhe nga verifikuesit e fakteve. Situata në ekosistemin e informacionit ka ndryshuar edhe më shumë pas përfshirjes së inteligjencës artificiale. Shpërndarja e madhe e dezinformimit nëpër platforma digjitale, edhe për shkak të zhvillimit të veglave të ndryshme të inteligjencës artificiale, ka sfiduar shumë verifikimin manual të fakteve.

Prandaj, inteligjenca artificiale duhet të përdoret çdo ditë e më shumë nga verifikuesit e fakteve, në detyrat e tyre ditore, në mënyrë që të përfshihet sa më shumë nga vëllimi i madh i dezinformimit që qarkullon në ekosistemin tonë të informacionit. Kompani të ndryshme kanë zhvilluar vegla të mbështetura në inteligjencën artificiale duke ofruar zgjidhje për sfidat e verifikimit manual të fakteve, si një proces që mund të marrë shumë kohë dhe resurse.

Rezultatet

Automatizimi i procesit dhe rritje e efikasitetit - Me automatizimin e detyrave të ndryshme, inteligjenca artificiale mund të rrisë ndjeshëm shpejtësinë, masën dhe saktësinë e verifikimit të fakteve.³⁵ Një nga mënyrat është nëpërmjet përpunimit të gjuhës natyrale dhe analizimit të përmbajtjes për të identifikuar pretendimet kryesore të tekstit, për të identifikuar kundërshtimet brenda tekstit dhe për të zbuluar gabimet logjike në të. Nëpërmjet veglave të inteligjencës artificiale gjithashtu mund të analizohet nëse teksti përdorë gjuhë emocionale apo tendencioze.³⁶ Një tjetër mënyrë është zhvillimi i modeleve që do të mund të identifikojnë fraza të caktuara, apo stile të shkrimit që janë më të përdorshme në dezinformim. Kjo do të mundësonte që të analizohen grupe të mëdha të të dhënave dhe, inteligjenca artificiale do të mund të zbulonte anomalitë brenda atyre të dhënave. Inteligjenca artificiale gjithashtu mund të përdoret për të

³⁵ Robert Wolfe & Tanushree Mitra, "The Impact and Opportunities of Generative AI in Fact-Checking." ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency, 2024.

³⁶ Isabel Straw & Chris Callison-Burch, Artificial Intelligence in mental health and the biases of language-based models. PLOS ONE, 15(12), 2020, e0240376.

analizuar edhe përmbajtjet audio-vizuale. Vegla të mbështetura në inteligjencë artificiale mund të analizojnë fotografitë për t'i verifikuar nëse janë përmbajtje të manipuluar, ose të fabrikuara.³⁷

Vegla të mbështetura në inteligjencë artificiale për të luftuar dezinformimin - Kompani të ndryshme tashmë po punojnë në krijimin e veglave dhe aplikacioneve të reja që me inteligjencë artificiale ndihmojnë në verifikim. Nga disa vegla për verifikimin e tekstit, që tashmë përdoren nga verifikuesit e fakteve në vende të ndryshme të botës, mund të veçojmë ClaimBuster, MyAIFactChecker, Factiveverse dhe GPTzero. Të gjitha këto mund të përdoren falas, ndërkohë, ka edhe të tjera që janë me pagesë, fjala vjen Perspective API e zhvilluar nga Google apo Factiveverse.

Në ClaimBuster³⁸ mund të identifikohen në mënyrë të shpejt pretendimet e ndryshme që qarkullojnë në internet. Ngjashëm funksionon edhe MyAIFactChecker³⁹, vetëm se kjo vegël ofron një gamë të gjerë të shërbimeve, duke përfshirë edhe analizën e sentimentit dhe klasifikimin e burimeve. Tashmë ka edhe vegla të specializuara në identifikimin e teksteve që janë të gjeneruara nga inteligjenca artificiale, si një tjetër mundësi që të zbulohen dezinformatat kur ato prodhohen me përdorimin e inteligjencës artificiale. I tillë është GPTzero⁴⁰, që zbulon nëse një përmbajtje është e gjeneruar nga inteligjenca artificiale, qoftë artikull apo komente të bot-ëve në media sociale.

Krahas verifikimit të tekstit, veglat e mbështetura në inteligjencë artificiale tashmë ndihmojnë edhe në verifikim të audios, fotografisë apo videos. AI or NOT⁴¹ është një vegël që ndihmon në verifikimin e fotografive apo audiove që janë të gjeneruara nga inteligjenca artificiale. Ndërkohë, për videot e gjeneruara me inteligjencë artificiale, siç janë deepfakes, nuk ka ende një vegël mjaftueshëm efektive për zbulimin e deepfakes, sepse veglat ekzistuese nuk e kanë ende saktësinë e nevojshme për t'u mbështetur plotësisht në to. Prandaj mund të propozojmë përdorimin e modelit të DeepFakeMburojës⁴² që sugjeron gjashtë hapa që ndihmojnë secilin për të verifikuar një video nëse është deepfakes apo jo.

Kufizimet aktuale të veglave të inteligjencës artificiale - Në gjithë këtë zhvillim, duhet pas parasysh edhe disa kufizime që veglat e inteligjencës artificiale i kanë, p.sh. algoritmet e inteligjencës artificiale trajnohen në të dhëna të caktuara, çka e bën shumë të rëndësishme se çfarë të dhënash përdoren në fillim për të trajnuar inteligjencën artificiale.⁴³ Gjithashtu, një tjetër kufizim i rëndësishëm është gjuha, sepse disa vegla të inteligjencës artificiale trajnohen vetëm në gjuhë të caktuara, çka e bën të vështirë të jenë efektive edhe në gjuhë të tjera.

³⁷ Dren Gërguri, The role of AI in the information war: From analysis to shaping narratives, 2024, <https://drenerguri.com/the-role-of-ai-in-the-information-war-from-analysis-to-shaping-narratives/>

³⁸ ClaimBuster, <https://idir.uta.edu/claimbuster/factchecker/>

³⁹ <https://www.myaifactchecker.org/fact/>

⁴⁰ <https://gptzero.me/>

⁴¹ <https://www.aiornot.com/dashboard/home>

⁴² Dren Gërguri, Introducing DeepfakeMburoja: 6-step model to combat artificial intelligence manipulation, 2024, <https://drenerguri.com/prezantimi-i-deepfakemburoja-modeli-me-6-hapa-per-te-luftuar-manipulimin-nga-inteligjenca-artificiale/>

⁴³ Emily M Bender, Timnit Gebru, Angelina McMillan-Major, and Shmargaret Shmitchell. On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? In Proceedings of the 2021 ACM conference on fairness, accountability, and transparency. 2021, 610–623

Rekomandime

Për zhvillimin e infrastrukturës:

Mbështetja e zhvillimit të veglave të inteligjencës artificiale të specializuara për gjuhët shqipe dhe serbe ⇒ Duhet të inkurajohet dhe të mbështetet krijimi i veglave të inteligjencës artificiale nga kompanitë tona, në mënyrë që ato të specializohen në gjuhët shqipe dhe serbe. Kur trajnimi bëhet me materiale në gjuhët shqipe dhe serbe, atëherë do të jetë një vegël shumë më efikase për kontrolluesit e fakteve, gazetarët dhe të tjerët në Kosovë.

Financimi i projekteve kërkimore në universitete ⇒ Institucionet e arsimit të lartë duhet të zhvillojnë projekte të reja hulumtuese që kanë në fokus integrimin e inteligjencës artificiale në fushat e ndryshme.

Për kontrolluesit e fakteve:

Integrimi i veglave të inteligjencës artificiale në kontrollim të fakteve ⇒ Mbështetje për organizatat e kontrollimit të fakteve që të integrojnë veglat e inteligjencës artificiale në punën e tyre.

Bashkëpunime me industrinë ⇒ Mbështetje për më shumë bashkëpunime në mes të kontrolluesve të fakteve me kompani të teknologjisë apo kompani mediale.

Hulumtime specifike ⇒ Duhet mbështetje për këto organizata me grante për hulumtime në bashkëpunim me studiues.

Për edukim dhe ndërgjegjësim:

Përfshirja e edukimit mbi inteligjencën artificiale në kurrikulë shkollore ⇒ Për të kuptuar më mirë rolin e inteligjencës artificiale, edhe në procesin e verifikimit, krahas ndikimit të inteligjencës artificiale në përditshmëri, është i domosdoshëm edukimi mbi inteligjencën artificiale. Nëpërmjet edukimit mbi inteligjencën artificiale do të mbështetet zhvillimi, zbatimi dhe përdorimi etik i inteligjencës artificiale. Përdorimi i papërgjegjshëm i inteligjencës artificiale sjellë vetëm probleme të tjera në ambientin informativ. Për të mos lejuar këtë duhet ndërmarrë disa hapa që të ketë edukim mbi inteligjencën artificiale dhe mbi rolin e saj në përgjithësi dhe, në verifikimin e fakteve, në veçanti.

Të zhvillohen fushata edukative ⇒ Një tjetër hap me rëndësi është që institucionet qeveritare, si dhe nga shoqëria civile, të angazhohen në fushata që nxisin edukimin mbi inteligjencën artificiale, në mënyrë që të rritet ndërgjegjësimi për rolin e inteligjencës artificiale në shoqëri dhe për përdorimin etik e të përgjegjshëm të inteligjencës artificiale.

Përfundim

I gjithë ky hov i zhvillimit të teknologjisë dhe të inteligjencës artificiale nuk e minimizon rolin e gjykimit njerëzor në procesin e verifikimit, por vetëm se, falë inteligjencës artificiale, një verifikues faktesh mund të mbërrijë te zbulimi i një dezinformimi apo manipulimi në kohë më të shpejt duke përdorë këto vegla të inteligjencës artificiale. Pra, pavarësisht zhvillimit të këtyre veglave të mbështetura në inteligjencë artificiale, mbikëqyrja dhe gjykimi njerëzor mbeten thelbësore në

procesin e verifikimit, por kombinimi me veglat e inteligjencës artificiale vetëm sa ndihmon që të ketë luftë më efektive ndaj dezinformimit.

Referenca

AlorNot, <https://www.aiornot.com/dashboard/home>

Bender, Emily M, Timnit Gebru, Angelina McMillan-Major, and Shmargaret Shmitchell. On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? In Proceedings of the 2021 ACM conference on fairness, accountability, and transparency. 2021, 610–623

ClaimBuster, <https://idir.uta.edu/claimbuster/factchecker/>

Gërguri, Dren. Presentation of Deepfake Mburoja: 6-step model to combat artificial intelligence manipulation, 2024, <https://drenerguri.com/prezantimi-i-deepfakemburoja-modeli-me-6-hapa-per-te-luftuar-manipulimin-nga-inteligjenca-artificiale/>

Gërguri, Dren. The role of AI in the information war: From analysis to shaping narratives, 2024, <https://drenerguri.com/the-role-of-ai-in-the-information-war-from-analysis-to-shaping-narratives/>

GPTZero, <https://gptzero.me/>

MyAIFactChecker, <https://www.myaifactchecker.org/fact/>

Straw, Isabel & Chris Callison-Burch, Artificial Intelligence in mental health and the biases of language-based models. PLOS ONE, 15(12), 2020, e0240376.

Wolfe, Robert & Tanushree Mitra, "The Impact and Opportunities of Generative AI in Fact-Checking." ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency, 2024.